

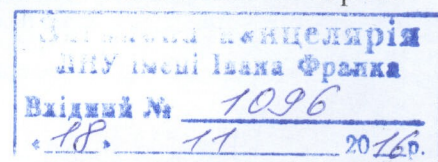
ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Шпить Оксани Богданівни
«Граматика і семантика займенника
в українській мові XVI – XVII століть»,
яку представлено до захисту у спеціалізованій вченій раді
К 35.051.23 у Львівському національному університеті
імені Івана Франка
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Теорія та історія української мови належать до центральних фундаментальних ділянок вітчизняного мовознавства. Саме від них залежить стійкість і спадкоємність наукового пошуку, ускладненого постантропоцентричним дискурсом сучасного світового поступу. Тому спробу відтворення цілісної системи лексико-граматичного класу займенників на синхронічному зрізі XVI–XVII століть слід вважати актуальним доповненням як до історії української мови в цілому, так і до окремих її ділянок, а саме історичної лексикології, історичної морфології, зокрема парадигмології, частково – історичного синтаксису.

Авторка коректно визначила мету й завдання роботи, детально окреслила обсяг досліджуваних понять, обґрунтувала методи й прийоми опрацювання матеріалу. Це дало їй змогу вдосконалити певні аспекти вивчення семантики й граматичних значень окремих частин мови у діяхронії та їхнього представлення в лексикографічних джерелах.

Окремі результати дослідження знайшли відображення в публікаціях авторки, що видно з тексту роботи.

Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечена комплексним підходом, реалізованим у дослідженні; він передбачав сукупність методів і прийомів, доречно застосованих при діяхронічних студіях. Достовірність результатів впливає з глибокого осягнення автором

проблематики виокремлення займенника як частини мови та його характеристик на підставі аналізу притаманних йому граматичних категорій. У першому розділі, зокрема, детально представлено еволюцію граматичної думки в Україні щодо окреслення статусу займенника: від давніх навчальних текстів греко-латинської традиції і перших структурних студій до сучасних праць функціонального напрямку.

Роботу виконано на матеріалі вагомої ілюстративної основи, відібраної з Картотеки «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.», історичних, діалектологічних словників; обсяг понад 10 тисяч мікроконтекстів дає безсумнівні переконливі результати. Авторка не тільки пропонує системний опис семантики особових і присвійних займенників, але й відтворює сукупні парадигми із врахуванням усіх віднайдених варіантів (другий і третій розділи).

Дисертантка вільно застосовує сучасні теоретико-концептуальні положення щодо реконструкції фрагментів лексико-граматичної системи в діяchronії, крім того, вона добре усвідомлює певну частку припущення в роботі, бо доводиться мати справу, як вона слушно зауважує, з сучасними уявленнями про мову минулого (с. 72).

Збіг результатів дослідження О. Шпиль та інших сучасних учених підтверджує точність наукового методу та достовірність висновків. Наприклад, спостереження про те, що в полемічних текстах того часу вживалося авторське «я» як показник самоусвідомлення суб'єкта пізнавального процесу на шляху становлення передмодерної культури (с.82), відзначалося неодноразово.

Загалом дисертантка ретельно деталізує семантику й синтагматику займенника, зокрема вказує на такі феномени як значення *ми інклюзивне*, *ми ексклюзивне* тощо. Це підтверджує значимість роботи також і для вивчення мовної прагматики й дискурсології. Не оминає увагою і відомі спроби наших полемістів визначити етнічну спільноту як спільність за ознакою віросповідання.

Вдалими слід вважати спостереження щодо омонімії займенників та інших лексико-граматичних класів. В окремих випадках треба було б пояснити походження цих омонімів, от як, наприклад, залишки давніх вказівних форм, що збігалися з предметно-особовими займенниками (с.121).

Висновки роботи логічно завершують проведене дослідження, запропоновані до роботи додатки мають теоретичне і практичне значення.

Достовірність результатів також підтверджується їх апробацією на наукових конференціях різних рівнів, зокрема двох закордонних.

Новизна результатів впливає з характеру досліджуваного об'єкта – вперше в українському історичному мовознавстві монографічно описано семантику, словозміну, варіантність, поширеність у текстах різних стилів, частотність вживання особових і присвійних займенників на хронологічному зрізі XVI – XVII століть.

На нашу думку, новизна результатів задана логікою визначального комплексного підходу, що дав змогу і виокремити явища, проміжні між лексичною й граматичною системами, а саме лексикалізовані словосполучення з займенниками, появу омонімічних форм, полісемію займенників, мікрогрупи з семантикою титулування осіб тощо.

Узагальнено динаміку лінгвістичного представлення, опису й класифікації феномену займенника від перших навчальних текстів XVI ст. до сучасності.

Простежено за фіксацією цих одиниць у мові ділових пам'яток XIV–XV століття, запропоновано зведені парадигми для досліджуваних хронологічних зрізів.

Простежено за ступенем збереженості досліджуваних форм у сучасній українській мові.

У роботі вдосконалено методику лексикографічного представлення об'єкта дослідження, запропоновано послідовність відображення семантики й граматичних значень займенників XVI – XVII століть у словнику.

Основні результати дослідження Шпить Оксани Богданівни викладено в 11 наукових працях, 6 із яких опубліковано у фахових наукових виданнях, 2 – у закордонних періодичних виданнях. Науково-практичні результати роботи також були оприлюднені автором на 10 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Наукові положення дисертаційної роботи викладено в обсязі, достатньому для повного і глибокого ознайомлення з ними. Опубліковані наукові праці й автореферат відображають основний зміст дисертаційної роботи.

Теоретичне значення роботи вбачаємо в тому, що її результати є внеском до проблематики історичної лінгвістики завдяки розробці понять «лексема», «частина мови», «запозичення», системно-структурну лінгвістику, зокрема лексикологію й семасіологію шляхом розробки понять «полісемія», «омонімія», морфологію й парадигмологію: завдяки опрацюванню понять «парадигма», «варіантність», «лексикалізація словосполучення», синтаксис – шляхом розробки поняття «функція члена речення». Істотно доповнено проблематику історичної лексикографії завдяки розробці понять «семантика», «походження слова», «мікроконтекст».

Запропонований О. Шпить опис обраних для дослідження займенників, безперечно, має увійти до матеріалів «Словника української мови XVI–першої половини XVII ст.».

Матеріали дисертації істотно заповнюють прогалини у викладанні курсів історії української мови в вищих навчальних закладах, як і можуть стати підґрунтям до давно потрібного підручника з історії української мови для вишів.

Запропоновані парадигми, безперечно, знадобляться для підготовки програмного забезпечення історичного корпусу української мови, що передбачає створення систем автоматичного граматичного анотування тексту.

Матеріали дисертації й автореферату викладено логічно й послідовно, з дотриманням вимог наукового стилю сучасної української мови. Дисертаційній роботі притаманна смислова завершеність та цілісність.

Попри високу оцінку рецензованої роботи, мусимо зауважити окремі дискусійні положення та вказати на моменти, що потребують додаткової аргументації.

На наш погляд, збіг окреслення об'єкта й предмета дослідження можна пояснити тим, що предмет авторка визначає дещо звужено, не деталізуючи аспекти семантики, парадигматики, збереженості, регулярності, яким насправді приділила достатньо уваги в роботі (с. 25 роботи, с.2 автореферату).

Дисертантка інколи мала труднощі з розмежуванням питомих і запозичених елементів. У таблиці 1.2. «Запозичення в займенниковій системі української мови XIV–XV ст.» (ст. 62–63) вказано, що до церковнослов'янських з походження слів належали *нихъто* і *нъшто*. На нашу думку, ігнорувати можливість природного розвитку їх форм із праслов'янських **nikъto*, **ničъto* недоречно. Ця ж класифікація наводиться на с. 69 – у таблиці 1.6 «Запозичення в займенниковій системі української мови XVI–XVII ст.».

Давно стало анахронізмом вивчення форми без врахування специфіки сфери комунікації, в якій вона вживана. Тому не зовсім зрозуміло, чому в загальних висновках нічого не сказано про залежність вживання займенників від характеру текстів, з яких вони вибрані.

У наведених парадигмах (с. 264 – 280) варто було б, на нашу думку, виокремити флексії.

На наш погляд, деякі мікроконтексти недоречно розмежовувати за значеннями. Наприклад, на с. 148 сполука **братии моєє** і **братия моимь** відповідно віднесено до різних підгруп: *‘який поділяє мої погляди, смаки, близький мені, належить до того самого середовища, що і я, мій’* та *‘той, до кого приязно звертається оповідач, про кого іде мова’*. Проте в наведених

висловлюваннях ця відмінність не простежується. Так само двічі позначено семантику субстантивованого займенника **наши** 'близькі нам люди (родичі, друзі)' (с.150, п. 6, с.151, п.10).

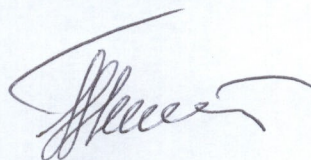
Окремі граматичні форми вказано неточно. Наприклад, форма **вы**, що вживалася зі значенням однини при звертанні до окремої особи, схарактеризована як форма із значенням множини (с.103). На с.158 помилково до ілюстрацій із значенням Знахідного відмінка віднесено форму з Родовим відмінком при запереченні: *не перестала цгловати ногъ моихъ*. Так само не З., а Р. в. наводиться в ілюстрації *Мгъй на памяти завше насъ родичов' твои(x) обычае* (с.179). На с. 184 помилково до форм З.в. одн. *ваше, вашего* віднесено форми множини З. в. *ваша*.

Вважаємо, що висловлені зауваження й міркування легко будуть виправлені при редагуванні, бо в цілому не знижують вагомості результатів роботи. Гадаємо, з огляду на актуальність теми, авторка врахує їх при подальших дослідженнях, бо представлений матеріал задає простір для нових студій та інтерпретацій.

Дисертація Шпить Оксани Богданівни «Грамматика і семантика займенника в українській мові XVI – XVII століть» – самостійне, завершене дослідження. Отримані нові науково обґрунтовані результати сприятимуть подальшій розробці проблематики історичної лексикології, історичної морфології, історичного синтаксису. Незважаючи на окремі зауваження і недоліки, які суттєво не впливають на позитивну оцінку, дисертація є закінченою науковою роботою, яка містить результати самостійного дослідження, має не лише наукову новизну, але й практичну цінність. Автореферат і публікації автора повною мірою відображають основні положення дисертаційної роботи. Зміст автореферату дисертації постає ідентичним до основного змісту роботи. Вважаємо, що в цілому за своєю структурою, змістом, наповненням та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам чинного «Порядку присудження наукових ступенів», а її

автор, Шпить Оксана Богданівна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

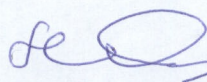
Офіційний опонент
доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Наєнко Г. М.

Підпис Г. М. Наєнко стверджую

Директор Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

проф. Г.Ф. Семенюк

ПІДПИС
ВЧЕННИЙ
КАРАУЛЬ
16.1

